

állni azért is oly nehéz, mert "...sok igazat is hazudott... « (Márai: Jelvény és jelentés, 93.) Nem kétséges: művészi értelemben is ez a szcena a regény csúcspontja." (117-118.)

Felmerülhet a kérdés: vajon nagyjából az írói technika bizonyos sajátosságai gátolták Márait abban, hogy átlépje azt a bizonyos korszakküszöböt, kialakítva egy másféle nyelv- és világszemléletet, s így a korábitól eltérő írói gyakorlatot? A tanulmánykötetben erre is találunk választ, mégpedig a Márai személyiségfelfogásáról írott elemzés összefüggésében. Ha ugyanis az író a modernség egy korábbi fázisának személyiségképpel azonosul, bizonyos világ-, illetve létállapotok ezen személyiség szemléleti horizontjából értelmezhetetlennek bizonyulnak. Így az alkotó arra vállalkozhat, hogy a korábbi világállapot felbomlásának folyamatát rögzítse, a szintén e stabil személyiségképpelhez tartozó áthagyományozott kultúra, és a benne érvényesülő, a nyelvhez való viszonyt alapvetően kérdésessé nem tévő beszédmód birtokában. "...a valódi személyiséget és individualitást elpusztító, mind arctalanabbá váló világban számára egyetlen menedék maradt: az *önelvű egyéniség*. Megannyiszor kifejtette, naplóban, regényben, egybűt: magánemberként és alkotóként görcsösen, rögeszmésen ragaszkodik legnagyobb kincséhez - személyiségéhez, összetéveszthetetlenül egyedi voltához. Számára létparancs volt az önazonosság, s úgy tartotta: ha ez elvész, semmije sem marad, élete értelmetlenné és érvénytelenné válik." (34-35. old.) Lőrinczy kötetéről kötetre haladó elemzéseit olvasva egyre megértőbbek leszünk Márainak ehhez a ragaszkodásához, hiszen fokozatosan egyértelműbbé lesz, mi az, amivel nem vállalhatott ő világ-azonosságot, de amely a regényekben egyfajta belülről pusztító elemként már eleve lehetetlenné tette a klasszikus regényképlet kibomlását: ez pedig a világban fokozatosan megjelenő *démonosság* - amely ott van már a *Zendülőkből*, Volpaj Amadé alakjában is (Lőrinczy, 49.), majd igazi megtestesülését éri el a Hang tulajdonosában. Kiténik a tanulmánykötetből Lőrinczy Huba alapos és meggyőző elemzéseire nyomán, hogy a ciklus legsikerültebb darabjai: a *Zendülők*, a *Sértődöttek*, a *hang* és a *Jelvény és jelentés*.

Az irodalomtörténész-szerző a szövegvizsgálatot körültekintően alkalmazott terminológiával oldja meg, ügyelve arra, hogy a kortárs irodalomtudomány sajátos nyelvi eszköztára ne nyomja el a vizsgált nyelvi világot. Egyetlen kifogást lehetne itt tenni: a bevezető tanulmányban kiválasztott tipologizálás (nemzedék-, családregegy, családtörténeti regény, krízisregény) a kötet egészének elolvasása után már kevésbé tűnik fontosnak, főleg azután, hogy a szerző meggyőzően

bizonyítja a nagyepikai forma bizonyos bevett elemeinek tudatos leépítését.

A Márai-életmű újrakezdtetett recepciójának tíz esztendeje alatt előbb az átfogó monográfiák, majd rész tanulmányok jelentek meg az íróról, ez utóbbiak sokszor az egykorú kortárs alkotókkal való összevetésben vizsgálták a műveket. Ebben a folyamatban Lőrinczy Huba kötetének külön jelentősége, hogy az életműből nagyobb összefüggő részt vizsgál. Ezzel ugyanis a befogadás és a további közvetítés folyamatát inspirálja, hiszen az olvasó általában nem életművekkel tud és akar találkozni, hanem mondjuk Márai *Naplóival*, vagy a *Garének műve* című regényciklussal. Mikor az egyik oldalon a mű szövege áll, a másik oldalon az olvasó, egymásra találásuk valószínűségét ez a tanulmánykötet nagyban megnöveli.

(Bár Könyvek, Szombathely, 1998. 156. p.)

Papp P. Tibor

A MAGYARORSZÁGI HORVÁTOK IRODALMA 1918-TÓL NAPJAINKIG*

A beérés folyamatai

A magyar átlagolvasó számára is közhely, hogy a határon túli magyar irodalmak szerves részét alkotják az egyetemes magyar irodalomnak. A középfokú képzettséghez vezető úton az irodalomoktatóshoz kapcsolódó, mára átláthatatlanná vált olvasmánykínálat is köteleességszerűen a célcsoport útjába sodor egy-egy kisebbségi szerzőt (bár ezen alkotók a lehetséges érettségi tételek valószínűségének latolgatásánál egyelőre még nem kerülnek előtérbe). Ugyanakkor a magukat a profi olvasók táborába sorolónak gondolók többsége is igen feszélyezve érezne magát, ha egy-egy művével nem a többségi, magyar nyelven alkotó pályatárs munkásságáról kellene véleményét mondania.

Számtalan okra vezethető vissza ez a többség körében uralkodó tájékozatlanság. Az első furcsaság, amivel e sorok esetleges honi, magyarországi magyar olvasóinak meg kell küzdeniük, a reláció, mely szerint maguk is alkotóelemei ezen többségnek, azaz a kisebbségbe szakadt magyarság törekvései iránti immár nyolc évtizede elvárt, nem ritkán követelt, de lényegét tekintve meg nem kérdőjelezett társadalmi konszenzust képező többségi toleranciát nekik is a mindennapok (szakmai) gyakorlatában lenne illő képviselniük a magyarországi kisebbségekhez való viszonyulásukban. Hogy ez a többségi lét mindmáig nem tudatosodott - bár a média kellő teret szentel a kisebbségekkel való együttélés honi problémáinak, igaz többnyire annak csak a politikai aspektusával foglalkozik -, illetve nem vált tapasztalati tényé, ab-

* A szerző számára e szöveg megírását a Soros Alapítvány ösztöndíja tette lehetővé. - A szerk.

ban az ezredvég kulturális egyneműsödési tendenciája mellett talán a legnagyobb szerepet a magyarországi kisebbségek körében általánossá vált magas szintű kétnyelvűség játssza. A magyar nyelvet anyanyelvi szinten bírók nyelvi/nemzeti mássága a mindennapi kommunikációban nem érzékelhető. És ez az irodalomtudományban sincs másképp. A harmadik jelenség, amelyre a továbbiakban részletesebben kívánok kitérni, az a Magyarországon élő kisebbségek irodalmainak mind a fordítás, mind a feldolgozás terén tapasztalható közvetítetlensége.

Ez utóbbi akadály elhárítására született újabb kísérlet a magyarországi horvátok irodalmának feldolgozása terén. Stjepan Blazetin könyve, *A magyarországi horvátok irodalma 1918-tól napjainkig* több szempontból is sikeresen teremti meg a lehetőséget a velünk együtt élő horvát kisebbség irodalom- és (kultur)történetét illető tájékozatlanságunk csökkentéséhez. Ennek egyik, a horvátul nem olvasók számára is hasznosítható megnyilvánulása a könyv végén található, tízoldali magyar nyelvű összefoglalás, amit a multikulturalitás elvének lelkes honi elméleti propagátorainak is bátorodom a figyelmébe ajánlani. A kötet szakmai (irodalomtudományos és -történeti) értékelhetőségét azonban a szerző azon próbálkozása mentén lehet felvázolni, amely a magyarországi horvátok irodalmának kettős peremre szorítottágát kísérel meg felszámolni. A kisebbségi irodalmak esetében fennálló talán legnagyobb kihívás az ún. magas/elit irodalom rendszerébe való integrálódás képessége, s ezzel a feladattal mind az anyairodalom, mind a többségi irodalom diskurzusterében meg kell birkóznunk, ha nem kívánunk beletörödni szépirodalmi marginalizációjukba, s nem elégednek meg társadalmi/közösségi szerepüknek a nemzeti önazonosság tudatának felélesztésére/fenntartására való korlátozásával. Ez pedig nem megy a kritika és az irodalomtudomány intézményeinek kialakulása és megerősödése nélkül.

Blazetin szóban forgó munkája a magyarországi kroatiztika jelentős állomása; lévén összefoglaló jellegű, így hasonló típusú, kisebbségi irodalomtörténetek szimptomáitól sem maradt mentve. A kisebbségi irodalomtörténetek írásának néhány évtizedes „hagyományát” az általa érintett két közeg, a magyar és a horvát irodalomtudomány vonatkozó diskurzusterének számbavételével igyekszik továbbvinni. A tárgy körbejárásánál alkalmazott módszerek azonban a terminológiai pontosságra való törekvésen túl az is a hozadék lehetett volna, hogy a már említett két diskurzuster mellett, egyéb formációk vizsgálatával, pl. az ausztriai szlovének irodalmának feldolgozottságával is számol saját irodalomtörténeti szituáltságának megteremtésekor. Az Osztrák-Magyar Monarchia

felbomlása, s az azt követően magukat egy-egy új nemzetállam keretei között találó nemzetköziségek jelentik Blazetin kiindulási pontját, így az ekkor artikulálódó nemzeti kisebbségek egyetemes szemlélete az általam említett párhuzamos „hagyománytörténetre” is ráirányítható volna a szerző figyelmét. Ugyanakkor a kisebbségi helyzet kialakulásának következetes végig gondolása sikeresen védte meg a Bori-paradigma előtörténet-gyártó „modernizáció” paradoxonától.

Az e téren való állásfoglaláskor azonban a horvát-ság kilencvenes évekbeli általános helyzete is segíthet, hiszen az évtizedeken át uralkodó délszláv integrációs szemlélet helyébe immár az egyes délszláv nemzetek sajátosságainak felerősödése lépett, s az önazonosság(ok) hangsúlyozása vált uralkodó paradigmává. Hogy a magyarországi horvátok esetében ez sem problémamentes folyamat, arra Blazetin is utal, hisz a történelmi horvát nemzet mindhárom (ca, kaj, sto) nagy nyelvközösségének vannak képviselői az országban, s ráadásul a század elején még a többségükben falusi (rurális) környezetben élő horvátok nagy része a nemzetköziségek aktuális folyamataiból sem részesült oly mértékben, mint az anyaországbeliek. A könyv talán az önállósodást késleltető folyamatok és jelenségek említésekor veszít is valamennyit másol higgadt, tudományos objektivitásából. (Ezen objektivitás olvasmányélményeim szerint ama bizonyos két közegben a kilencvenes években íródott kisebbségi irodalomtörténeteknek nem mindig a sajátja.)

Az anyairodalom, többségi irodalom, világirodalom aspektusainak hármas követelménye - számomra - a többrendszerelvűség premisszáit rejti/idézi, melynek ismérveit a szerző maga is számonkérhetőnek véli - még ha többnyire csak megkétszerezéssel, irodalmi konzervativizmussal, a szöveglétrehozás és -fogyasztás terén egyaránt uralkodó újrateremtés magatartással találkozunk is - a tárgyterületen. Közben hangsúlyozza, hogy a három szempont külön-külön is lehet értékhozó az egyes műveknél, s az önálló entitásként kezelt irodalmi közeg saját irodalmiságát tagadja meg, ha nem törekszik az esztétikai kiteljesedésre. Ugyanez a hármas elvárásrendszer azonban a tudományhoz való viszonyuláson is számon kérhető, s itt még van némi hiányossága Blazetin módszertani elkötelezettségének. A nemzetközi tudományos diskurzusok látásmódjainak és nyelvhasználatának mellőzése esetén - bár tudom, hogy ez a honi kisebbségi irodalomkutatásban nem általánosan elfogadott nézet - a tudós szembesülni kénytelen eredményeinek közvetítetlenségével, minek folytán a kisebbségi diskurzus a „K. und K.” immár virtuális határain túl értelmezhetetlen marad. (Mentségére legyen mondva, hogy míg a ki-

sebbségkutatási gyakorlat általában a tudományelméleti alapvetéstől is idegenkedik, addig Blazetin módszertanilag következetes munkája impliciten a műimmanens irodalomtudomány álláspontját látszik képviselni, néhány kikacsintással a recepcióesztétika meglátásaira, de Jauss és Zmegac egy-egy fel-tűn[et]ése a szöveg-hálóban még nem teszi lokalizál-hatóvá a szerző elméleti beállítódását, ugyanakkor stílusa és tárgykezelése a már emiétett műközpontú szemlélet talán már konzervatívnak is nevezhető habituálódására utal, miközben az anyag maga nem engedi azt kibontakozni.)

A horvát irodalom magyarországi kibontakozá-sának elhúzódását „az irodalom felvilágosító szellemének” ([prosvjetiteljska koncepcija knjizevnos-ti] kölcsönzött szakkifejezés) túl hosszúra nyúlt uralko-dási korszakával tudja le, s ez - véleményem szerint is - helyes következtetés, viszont mind a forrás, mind a szerző látásmódjának vakfoltjára esik „az irodalom szórakoztató szemlélete” (PpT), mely a meglévő esz-tétikai/felvilágosító oppozíciót tágíthatná ki, s oldhat-ná fel a kisebbségi körökben örökként megélt szem-benállást, miközben - a Schulze-féle élménytársada-lom felé nyitva - a kisebbségi alkotók és befogadók kapcsolatának harmonikusabbá tételéhez is távlattal tudna szolgálni. (Ez persze csak javaslat és nem meg-rovás, hisz a vakfoltot eleve nem lenne szabad hiá-nyosságként, hanem csak adottságként, módszertani következményként tételezni.)

A korszakolást Blazetin a magyarországi horvá-tok irodalmának intézményes kiépüléséhez köti, s szerintem ez is védhető álláspont, mi több: az iroda-lom alrendszerre való (át/kijaiakulásáról ad plasztikus képet. A napilap, azaz -újság (ami nem csak a honi délszlávoknál „nép”) és az évkönyv (kalendárium) szintjén több helyen strukturáló tényezői a kisebb-ségi irodalmak konstituálódó, kezdeti szakaszának. Az antológiák és a kétnyelvű kötetek is bevett lépcső-fokai egy-egy közösség irodalmi magáratálalásának, mely szerencsés esetben a rendszeres melléklet, később pedig a folyóirat megjelentetésével válik/vál-hat alrendszerre, különülhet ki a kisebbségi lét diffúz önreferencialitásából. Az 1918 és 1945 közötti időszak így az új helyzetbe való beletörődés, a kistérségi centrumok elvesztésének időszaka. (A bácsme-gyei horvátok pl. városaik, Szabadka és Zombor nél-kül maradtak.) Az 1945-től 1969-ig tartó szakasz a kezdeti perspektívaváltás, majd a '48-as politikai ese-mények utáni kollektív bűnbakká válással járó kény-szerű megtorpanás korszaka, melyben már ott vannak a térségben uralkodó szocialista paradigmából következő elnemzetiségiesítési politika centrumból szerveződő, gyengén intézményesítő elemei. A '69 és '84 közötti szakaszban az intézményrendszer lassú

erősödése mellett megjelennek az antológiák, és egy-egy belőlük kinövő erős(ebb) szerző, mint pl. Josip Gujas Dzuretin is színre lép. A 84-től napjainkig tar-tó időszakban kerül sor az unitarista délszláv iroda-lom- és nemzetszemlélet szétszalazódására, a nem-zeti önazonosság felvállalására, s ezzel párhuzamo-san az irodalmi eszköztár megújítására, miközben létrejönnek az irodalom intézményrendszerének bá-zisát jelentő folyóiratok, előbb a Glas (Hang), majd a jugoszlavizmus diskurzusának végleges berekesz-tődésével a Rijec (Szó) - nem keverendő a kilencve-nes évek belgrádi értelmiségének meghatározó folyó-iratával, a Rec-csel.

A kötet főszövegének háromötödét a szerzői élet-művek feldolgozása alkotja. Ez az a rész, ame-lyről a kritikusai allűröket is magára öltő recenzi-s nem igazán tud mit mondani, mivel maga is csak e szöveg alapján próbál meg tájékozódni, hisz a szerzők nagy részével, s különösen igaz ez az utó-bbi évek folyóirataiban már nem szereplő opusok al-kotóira, eddig nem volt alkalma találkozni. A bőséges idézetanyag ezt a kettős úrt próbálja meg áthidalni, melyből ha a mélységét illetően nem is, de jellegét te-kintve mind a magyarországi (persze csak kellő nyelvismeret mellett - hisz magyarra fordított kötet-tel alig találkozni), mind az anyaországi olvasók (ez az első olyan munka, amely a honi horvátok irodalmát a műnemek teljességében kívánja megragadni) tájéko-zódhatnak a magyarországi horvátok irodalmát al-kotó alkotók életműveinek milyenségéről.

A kötet végére még a már említett magyar nyelven íródott összefoglalón kívül odakerült a szerző két al-kalmi szövege is, melyeket rijekai (fiumei) konferen-ciákon olvasott föl, s a főszöveg egy-egy részproblé-májának, így a magyarországi horvátok nemzettuda-tának és a prózai művek alkotói kódjainak aktuális, napjainkban uralkodó tendenciáinak bővebb kifejté-sével, illetve a főszöveg megírása és a megjelentetése közötti események alakulásával foglalkoznak.

Összegzésül még azt szeretném nyomatékosíta-ni, hogy Blazetin könyvét a kisebbségi irodal-mak pannóniai diskurzusának átlagából kiemelkedő, tudományos igényű munkának tartom, mely ennek a politika és az irodalom(tudomány) határmezsgyéjén lavírozó diskurzustérnek a gyermekbetegségeit jórészt képes volt leküzdeni, miközben a magyar kisebbségek irodalomtörténete újraírásának mezében tetszelegve nem egy aktuálpolitikai, Bourdieu terminusát aktuali-zálva: mezőrabló, a pamflet eszközeivel operáló ki-advány is nyomdafestéket látott az elmúlt évtizedben. A recenzi-s egyelőre, aránylag friss olvasmány- és tárgyélménye alapján ennyit képes nyújtani olvasó-i-nak, legyenek azok hivatalból érintettek, vagy csupán érdeklődők, de ígéri, hogy a művet, annak következ-

tetéseit és előfeltevéseit egy későbbi, de nem túl távoli időpontban megkísérel tárgyananyagával szembesíteni, valamint néhány hasonló szituáltságú társművel egybevetni. Reményei szerint e köztes időben a magyarországi kisebbségek irodalmának fordítotttsága, s ennek következtében megismerhetősége terén is bekövetkezik némi változás, hisz amíg ki-ki saját hazája kisebbségeinek sorsát nem kíséri kellő figyelemmel, addig kisebbségbe szakadt nemzettársai megítélésének változásában sincs erkölcsi alapja reménykedni.

(BLAZETIN Stjepan: KNJIZEVNOST HRVATA U MADARSKOJ OD 1918. DO DANAS. Osijek, Neotradicija, 1998. 194.)

Kilián László

BÁNAT A ZSIBONGÁSBAN

(Fenyvesi Ottó: *Buzz off*)

A bánatba: a kollázs mégiscsak sokszorozza saját lehetőségeit. Fenyvesi Ottónál - pedig egy tízéves szélességben - köszönt ránk egy, a szerző sajátjának tekinthető képi világ a *Buzz off* című könyvben. A műfajt sokszor eltemették már: mintha utánérzéseket rángatna bele újra meg újra a képzőművészetbe. Pedig a kollázs a kor jelentékeny kifejezése ma is, a művészetnek úgyszólván minden ága sokkal áttételesebb, vonatkozásokkal átszöttebb; így a kollázs, mint technika, egyenesen kínálja magát.

Fenyvesi Ottó költő, aki a Vajdaságban a rádiózásba, televíziózásba egyaránt belekóstolt az irodalom mellett, mint a totális költészet, mélyen a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas évek amerikai, illetve modern társadalmakhoz köthető világérzés amolyan félig-meddig peremvidéki képviselője, ezért szinte predesztinált volt arra, hogy kollázsokat is csináljon.

Óvatoskodó körülírással fogalmazva, az „indulatszóló” című összeállítás négy képciklust tartalmaz. Címeik előre orientálják a nézőt - hiszen ez egy nézni való könyv (!) -, hogy mit és milyen véleményekkel tár elénk Fenyvesi a következő oldalakon. A Kábel-Bábel látványeffektjei a Gutenberg-galaxis egykor bársonyos felületének immár kifeslett, az információszilánkoktól, képi hatásokkal szabdalta kollázsokat sorakoztat fel. Újságcikkkel szövegdarabjai, szalagcímek, hatásvadász sajtó/magazinfotók, comics-ok elemei, részletei kavarnak a Fenyvesi által újratemtett felületeken. A pezsgést és a szenzációkat találó betűtenger és ábrakészletek jelképkombinációk. A szerző itt is lírai közelítésből mutatja meg a régi ember, a már megélt értékek hirdőmpingtől összefröcskölt spontán torzulását. Az erő, a szex, a pusztítás képei ötvöződnek a reklámmal és a töb-

bi ránk erőszakolt adathalmazzal. A ciklus nyolc tétel az árvaságról.

A *Crvene brigade* szerb címe egyrészt visszautal a vajdasági évekre, a helyre, ahol felnőtt, művészi pályáján elindult, ahonnan az első polgárháború idején települt át Veszprémbe, de inkább a tartalom, a vörös brigád kap funkciót a második ciklusban. Szövegballasztok szerbül, oroszul, angolul és magyarul, illetve a nagy fétisek: a kocsik, a gépek, valamint a csupasznői, többnyire szajhatestek kerülnek egymásra itt. A háború, a fizikai és szellemi terror képei feleselnek egyazon és más-más képeken a fák sziluettjével, énekesmadárral vagy egy gitárral. Mint amikor a kamasz felröhög a gyászszertartáson.

A könyv címéül választott *fejelést* kapta a harmadik ciklus. Punk-fiatalok és az eddigiekhez képest kissé módosult tartalmú szex-kép kivágások jelennek meg a tipográfia-kavalkád szemétkosarában, hogy a bánatba immár amolyan letargikus harag is beleszűrődjön.

A *jégkorszak* a záróciklus. A gyilkosan éles szilánkok sokasága, a képrehozott bontási törmelék itt már igazi univerzális gleccserré nőtt, amelyben az emberek, a természet úgy keveregnek a kegyetlen hőmpölgésben, mint bármi más.

Fenyvesi mégsem vélekedni akar. Jobban izgatja a megjelenítés, a szembesítés. Bánat a zsibongásban: lapról lapra az egész könyv. De ez a bánat nem Fenyvesi saját bánata. A bánat bennünket fog el. Miközben a képeken rendre feltűnnek kisebb-nagyobb felületredekéken az elégikus felhangokkal bíró ábrák, a vizuális közegben is magabiztos szerző azt is tudatosítja: ami a bennünk fakadt bánat zsibongó háttere, az van. Sem túlzás, sem metszetszerűség nincs benne. Sejjlik, hogy napjainkban elmúlik valami, tán baj is; lehet, hogy a könyv címe ugyancsak ezt firatja, a bánatba, *Buzz off/Kopi* le.

(Vár Ucca Tizenhét Könyvek 3. Veszprém, Szerk.: Géczy János)

MOSOLY ÉS RÁCSODÁLKOZÁS

(Várnagy Ildikó: *Szósztobrok*)

Várnagy Ildikó Veszprémbe is több módon otthagya már keze nyomát. De miként a kilencvenes évek elején a szobrásznő rendhagyó emléktáblái kerültek ki a vár bejárata előtti fecskendőház vakablakára és a fiatalnak mondható városi panteonba (mind egyik munka Cholnoky-vonatkozású), úgy rendhagyó - ha nem rendhagyóbb - a Vár Ucca Tizenhét Könyvek sorozatban megjelent *Szósztobrok* című könyve.

A *Szósztobrok* képei, szövege ugyancsak a duánántúli kisvárosban kerültek sajtó alá, de helyi értéke mellett feltétlen figyelemre méltó anyagot foglal magába a könyv. Várnagy Ildikó kirándulást tesz e